

Azərbaycan memarlığı minilliklər boyu formalaşaraq ölkənin coğrafi mövqeyi, iqlimi, ictimai-siyasi həyatı və mədəni əlaqələri ilə sıx şəkildə bağlı olub. Ulu Şeyx Nizami yurdun qədim Gəncə isə memarlıq tarixinin təxminən 4 min ildən artıq bir dövrünü əhatə etməklə şəhərin siyasi, iqtisadi və mədəni həyatındakı dəyişikliklərlə birbaşa bağlılığını əks etdirir. Hər zaman qədim Gəncə Şərq və eləcə də Qərbi memarlıq ənənələrinin qovuşduğu mühüm mərkəz olaraq diqqət mərkəzində olub. Gəncənin ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar bir daha sübut edir ki, burada hələ tunc dövründən belə yaşayış məskənləri mövcud idi. Hətta Antik dövrdə Gəncə Böyük İpək Yoluna yaxın yerləşdiyindən şəhər tipli planlaşdırma formalaşmağa başlayıb. Bu dövrdə Gəncə Qafqaz Albaniyasının mühüm şəhərlərindən biri hesab edilirdi.

Daşların dilində: Fərman İmamquliyev

müəllifidir. Möhz Fərman İmamquliyevin böyük zəhməti sayəsində 1961-70-ci illərdə Şah Abbas məscidi ətrafında, şəhər istirahət parkında, inzibati meydanın yenidən qurulması, abadlaşdırılmasında, Universitet, "Bakı" kinoteatrı, "Kəpəz" mehmanxanası binalarının, Qənnadı fabrikinin, Çini qablar, Əlvan metal və çörək məmulatları zavodlarının, ot kombinatının, "Nizami", "28 May" küçələri və körpülərin şəhərin baş planına uyğun tikilməsinə nail olunub. Onun ən böyük layihəsi hesab edilən Gəncə şəhərinin simvolu sayılan Nizami Gəncəvi məqbərəsinin tikintisi 1991-ci ildə başa çatdırılıb.

Xüsusi olaraq qeyd etmək vacibdir ki, Fərman

heykəltəraşlıq üslubu memarlığı ağırlaşdırmır, əksinə, ona emosional dərinlik qatır. Binalar sanki susaraq daşın, betonun və formanın dili ilə danışır. Qeyd etməliyik ki, Fərman İmamquliyevin memarlıq dilində xətdən çox həcm önəmli idi. Bu isə sırf memarlıqdan daha çox heykəltəraşlıq düşüncə tərzinin göstiricisi kimi hesab edilirdi. Onun layihələrində forma əvvəlcə həcmi ilə qavranılır, daha sonra detal səviyyəsində oxunurdu. Möhz onun yaradıcılıq aspektində bu cür yanaşma tərsi memarlığı vizual olaraq gücləndirməklə ona monumental xarakterlik bəxş edirdi. Həmçinin Fərman İmamquliyevin yaradıcılığında memarlıq və

Gəncə memarlığında silinməyən iz

Şəhərin memarlıq nümunələrində möhkəmlik, sadə formalar və qalın divarlar əsas xüsusiyyətlərindən hesab edilirdi. Möhz təsəvvüfi deyil ki, bu mərhələ Gəncənin memarlıq tarixində qızıl dövr kimi hesab olunurdu. Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Gəncənin memarlıq tarixi şəhərin taleyi kimi müərkəb və zəngindir. Qədim yaşayış məskənlərindən tutmuş müasir urbanistik layihələrə qədər Gəncə memarlığı Azərbaycanın tarixi-mədəni inkişafının canlı aynasıdır.

Ömükdər memar, Şərq ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, uzun illər Gəncə şəhərinin baş memarı kimi tanınan Fərman İmamquliyevin isə Gəncənin memarlıq tarixində xüsusi yeri var. Möhz bu il Fərman İmamquliyevin anadan olmasının 100 illi tamam olub.

Fərman Həsənzadə oğlu İmamquliyev 1926-cı il fevral ayının 23-də Gəncə şəhərində qulluqçu ailəsində anadan olub. 1943-cü ildə Gəncə şəhər 3 nömrəli Beynəlmiləl orta məktəbini bitirib. Həmin ildə Tbilisi Dəmiryol Nəqliyyat Mühəndisliyi İnstitutunun inşaat fakültəsinə daxil olub və 1944-cü ildə memarlıq sənətinə böyük həvəsi nəzərə alınaraq, köçürmə yolu ilə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq-inşaat fakültəsinə keçirilərək təhsilini burada davam etdirib. 1946-cı ildə II kurs tələbəsi olaraq "Sumqayıt şəhərinin giriş darvazası" adlı müsabiqədə 3-cü yeri tutub. 1951-ci ildə isə Gəncə şəhərinin baş memarı təyin olunub.

Gəncə şəhərinin baş planına əsasən, Yeni Gəncə, Gülistan, Məhrəsa baği və digər qəsəbələrin layihə müəllifi olaraq həmçinin, şəhərin Şimali-Şərq (Alüminium zavodu) və Qərbi (Maşınqayırma, Çini qablar, Sənaye-Rəbato müəssisələri, Billur zavodu və Qənnadı fabriki) sənaye qovşaqlarının yarınmasında yaxından iştirak edib. Hacı Vaqifin türbəsi, Universitet, Xatirə parkının (indiki Heydər Əliyev parkı) salınması, şəhərdə ağ su bulaqlarının tikilməsi, "Mizə Şəfi Vəzəh", "Füzuli", "Forhad" heykəllərinin

memar İmamquliyev daha çox memar kimi tanınsa da, onun memarlıq layihələrində əsasən Gəncənin tarixi və mədəni məkanlarında memarlıq-heykəltəraşlıq estetik elementlərinə daha çox rast gəlmək mümkün idi. Möhz Fərman İmamquliyevin fəaliyyətinə sırf "memar" prizmasından baxsaq onun yaradıcılığı bir qədər məhdudlaşdırılmış olurdu. Belə ki, əslində o, məkanla formanın, konstruksiya ilə plastik ifadənin sərhədlərində işləyən sənətkarlarından hesab edilirdi. Onun layihələrində memarlıq və heykəltəraşlıq bir-birini inkar etmir, əksinə, bir-birini tamamlayan estetik dillər kimi çıxış edirdi. Bu sintez xüsusilə Gəncənin tarixi və mədəni məkanlarında daha aydın sezişilirdi.

İmamquliyevin memarlığında bina yalnız funksional obyekt deyil, o həm də vizual obraz, bəzən isə simvolik mötn kimi qurulurdu. Fasadların plastikasında, həcm-kompozisiya həllində heykəltəraşlıq düşüncəsi açıq-aydın hiss olunurdu. Küllələrin bir-birinə nisbəti, çıxıntı və girintilərin ritmi, səthlərin işıq-kölgə oyununa açıq şəkildə modeləşdirilməsi memarlıq obyektini statik quruluşdan çıxarıb, demək olar ki, "heykəlsayağı" bir formaya çevirir. Bu yanaşma klassik memarlıq anlayışından fərqli olaraq binanı baxılan, seyr edilən obyekt kimi təqdim etməklə ətraf mühitlə dialoq aparan canlı plastik forma hesab edilirdi.

Gəncə kimi qədim şəhərdə işləmək məmardan təkcə peşəkarlıq deyil, həm də tarixi yaddaşı ilə işləmək bacarığı tələb edirdi. İmamquliyevin layihələrində heykəltəraşlıq elementləri möhz bu yaddaşın vizual ifadəsinə çevrilirdi. Ornamentlər, şərti rəlyeflər, monumental detallarda milli-mədəni kodlar açıq şəkildə hiss olunmaqla eləcə də bu elementlər bəzək xəzinəsinə deyil, məkanın mədəni yükünü daşımaq üçün istifadə edilirdi. Xüsusilə tarixi məkanlarda onun memarlıq holləri keçmişlə bu gün arasında körpü rolunu oynayırdı. Burada

Təmkinli, amma unudulmaz izlər...

heykəltəraşlıq sort sərhədlərlə ayrılmırdı. Onun Gəncədəki layihələrində bu iki sahə estetik sintezə girərək şəhər mühitinə həm funksional, həm də bədii dəyər qazandırır. Bu baxımdan İmamquliyevin memarlığı yalnız tikili deyil, həm də məkanla donmuş plastika, yəni "yaşayan heykəl" təsirini bağışlamış olurdu.

Fərman İmamquliyev ən çox memarlıq layihələri ilə yadda qalmışdır. Bu kontekstdə onun sənətkar kimi baxışı yalnız tikinti strukturlarını deyil, eyni zamanda publik sənət abidələri ilə şəhər məkanının bədii uyğunluğunu da nəzərdə tuturdu. İmamquliyevin yaradıcılıq fəlsəfəsində şəhər passiv fon deyil, aktiv iştirakçıya çevrilirdi. O, memarlıq strukturlarını tək-tənha obyektlər kimi deyil, ətrafdakı meydan, küçə, park və tarixi qatlarla birlikdə düşünürdü. Publik sənət abidələri bu kontekstdə əlavə bəzək deyil, şəhər dramaturgiyasının mühüm "aktyorları" olaraq təqdim edilirdi. Onun memarlıq layihələrində tez-tez rast gəlinən açıq məkanlar - meydanlar, giriş zonaları, vizual oxlar - möhz abidə və ya plastik elementlərin yerləşdirilməsi üçün əvvəlcədən düşünülmüş estetik platformalar təsiri bağışlayırdı. Bu, memarın heykəltəraşlıqla dialoqa açıq düşüncə tərzindən xəbər verirdi.

İmamquliyevin baxışında publik sənət abidəsi şəhər məkanını "ram edən" dominant obyekt demək deyildi. Əksinə, o, memarlıqla insan arasında vəsiqə rolunu oynayırdı. Beləliklə də abidənin ölçüsü, plastikasının istiqaməti, yerləşmə nöqtəsi memarlıq həcmləri ilə rəqabət aparmır, onların ritmini tamamlayırdı. Bu yanaşma xüsusilə Gəncə kimi çoxqatlı tarixi olan şəhər üçün əhəmiyyətli faktorlardan hesab edilirdi. Burada abidə nə tarixi mühiti kölgədə qoymalı, nə də müasir memarlıqla ziddiyyətə girməli idi. İmamquliyevin estetik balans axtarışı bu incə xətti hər zaman qorumağa yönəlirdi. Xüsusilə Fərman İmamquliyev memarlıq fəaliyyətini tikinti praktikası kimi deyil, kompleks bədii strategiya kimi dərdirdi. Onun üçün bina, abidə və şəhər mühiti ayrı-ayrı obyektlər deyil, vahid estetik sistem elementləri hesab edilirdi. Xüsusi olaraq şəhərin tarixi abidələri ilə işləyərkən əsas təhlükə ya ifrat modernizm, ya da saxta tarixiləşdirmədir. İmamquliyevin yanaşması isə bu iki ifrat arasında balans qura bilirdi. O, heykəltəraşlıq elementlərini təbii edərək tarixi abidəni kölgədə qoymamağa çalışmış, əksinə, onun plastikasını vizual olaraq "dindirirdi".

İmamquliyevin yaradıcılığında heykəltəraşlıq elementi heç vaxt sırf dekorativ məqsəd daşıyırdı. Əksinə plastik çıxıntılar, rəlyefvari səthlər, həcm keçidləri eyni zamanda funksional zonaları ayırmaqla məkan axınına tənzimləyirdi. Bütün bunların fonunda Fərman İmamquliyevin yaradıcılığı memarlıqla heykəltəraşlıq arasında ki sintez önəsinin çağdaş davamı kimi qiymətləndirilə bilər. Onun işi hər zaman sübut edirdi ki, tarixi abidələrə hörmət yalnız keçmiş qorumaqla deyil, onun estetik məntiqini anlayaraq yeni məkanlar yaratmaqla mümkündür. Möhz İmamquliyevin memarlığında məkan donmuş struktur deyil, plastik, yaşayan formadır. Möhz bu keyfiyyət onun işlərini şəhərin tarixi qatları ilə uyğunlaşdırır və onları süni deyil, təbii davam kimi qəbul etdirməyə imkan yaradırdı. Belə memarların işi sadəcə estetik deyil, o, həm də mədəni yaddaşın qorunması, həm klassik, həm də müasir memarlıq dili ilə milli kimliyin ifadəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Onun yaradıcılığında əsas xətt konseptual nəzəmdir. Onun layihələrində forma heç vaxt özünü nümayiş etdirmək üçün qabardılmırdı. Əksinə, forma funksionanın, məkanın və şəhər kontekstinin məntiqindən doğurdu. Bu, onu plastik-ekspressiv memarlıqdan fərqləndirir və heykəltəraşlıqdan müəyyən məsafədə saxlayırdı. Lakin bu təmkinli estetik yoxluq anlamına gəlmir. Əksinə, şəhər miqyasında qurulan kompozisiyalar, küllələrin balans və açıq məkanların ardıcılığı memarlığın sakit, lakin təsirli bədii dilini yadda bilirdi. İmamquliyevin rolu tək-tək binalardan daha çox şəhər strukturu ilə bağlıdır. O, memarlığı şəhərsalmanın bir elementi kimi görürdü. Bu yanaşma notisiyində estetik təsir fərdi obyekt səviyyəsində deyil, bütöv məkan təcrübəsi səviyyəsində formalaşdırdı. İmamquliyevin heykəltəraşlıqdan məsafəsi təsəvvüfi deyil, bu, onun bir növ memarlıq etikası hesab edilirdi. O, memarlığı özünü göstərən sənət yox, xidmət edən sənət kimi qəbul edirdi. Bu yanaşma şəhər mühitində vizual təvazökarlıq yaradır və tarixi, mədəni kontekstin ön planı çıxmasına şərait yaratmış olurdu. Möhz İmamquliyevin işləri sənət və mədəniyyət məkanında dəlolyi təsir göstərir, onun memarlığı sərgi salonları, mədəniyyət ocaqları, ictimai binalar vasitəsilə sənətin təqdim olunduğu mühiti formalaşdırırdı. Bu mühit isə sənətin qavranılmasına birbaşa təsir edirdi. İmamquliyevin memarlığının estetik təsiri anı deyildi. Əksinə onun layihələri zamanla açılır, gündəlik istifadədə monaləndirilirdi. Bu, modernist səssizliklə milli memarlıq ənənəsinin sintezindən doğan xüsusiyyətəldən hesab edilirdi.

Möhz Fərman İmamquliyevin Azərbaycan memarlıq və şəhərsalma tarixindəki rolu onun heykəltəraşlıqla nə qədər yaxın olmasında deyil, memarlığı mədəni mühit yaradan sistem kimi qurmasında idi. O, estetik təsiri birbaşa forma ilə deyil, məkanın daxili harmoniyası ilə yadda bilirdi. Bu səbəbdən də İmamquliyevin işi bədii baxımdan səssiz, amma mədəni baxımdan təsirli, formal olaraq təmkinli, amma yaddaşda qalıcı idi. Möhz bu keyfiyyət onun Azərbaycan memarlıq tarixində mühüm əhəmiyyəti kəşf edən sənətkar kimi dəyərləndirməyə əsas verir.

Məkanlara
harmoniyalı
baxış...